

म्यागङ्ग गाउँपालिका

स्थानीय राजपत्र

खण्ड: ५...

संख्या: १३..

मिति: असार २१, २०७८

भाग-२

म्यागङ्ग गाउँपालिका

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७८

कार्यपालिकाबाट पारित मिति: असार ६, २०७८

प्रमाणीकरण मिति: असार ६, २०७८

स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशित मिति: असार २१, २०७८

परिच्छेद १

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति

१. परिचय

नेपाकको सन्दर्भमा सामाजिक वञ्चितीकरणले सामाजिक विकास क्रमसँगै वर्षौंदेखि जातजाति, जनजाति, लिङ्ग, अपाङ्गता, उमेर तथा धर्मका आधारमा विभेद गरिएका कारण पछाडि परेका वा पारिएका समूहहरूको अवस्थालाई चित्रण गर्दछ । सामाजिक वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मुस्लिम, उमेर (सोह्र वर्ष मुनिका बालबालिकाहरू र ६० वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिक), अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरू तथा भौगोलिक रूपले दुर्गम क्षेत्रमा बसेका जनतालाई लिइएको छ । कानुनी सेवा ब्यवस्था वा स्वास्थ्य सेवा प्रणाली जस्ता सार्वजनिक औपचारिक संस्थामा एवम् समुदाय तथा घरपरिवार जस्ता सामाजिक अनौपचारिक संस्थाहरूमा वञ्चितीकरण स्पष्ट रूपमा विद्यमान रहेको देखिन्छ । त्यसै गरी लैङ्गिक सम्बन्धहरू गाउँपालिकाका सबै सामाजिक समूहहरूमा विभेदका भिन्न भिन्न परिमाणमा विद्यमान रहेका छन् । सबै महिलाहरूले विभेद भोगिरहेका छन् ।

नेपालमा विगत दुई दशकदेखि क्रमिकरूपमा नीतिगत परिवर्तन र उल्लेख्य सुधारहरू भएका छन् । तथापि विभिन्न सामाजिक समूहका मानिसको विकास सूचकहरूमा र राजनीतिक तथा प्रशासनिक शक्तिको पहुँचमा व्यापक अन्तर रहेको पाइन्छ । महिला, दलित, जनजाति, मधेशी तथा मुस्लिम समुदाय आर्थिक अवस्था, स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारीका सूचकहरू र राजनीतिक सहभागितामा पछाडि परेका छन् । जातजाति, जनजाति तथा भौगोलिक स्थानहरू सबैमा नेपालको मानव विकाससूचकाङ्कको आधारबाट महिला तथा बालिकाहरूको अवस्था पुरुष तथा बालकहरूको तुलनामा न्यून रहेको छ । महिला, बालबालिका, पछाडि परेको वर्गहरूको विकासमा नेपाल सरकार, दातृ निकाय र समाजका विभिन्न निकायले उल्लेख्य कार्यहरू गरेता पनि यी वर्गहरूको जीवनमा सारभूत परिवर्तन आउन अझ धेरै बाँकी छ ।

नेपालको संविधान २०७२ प्रस्तावनामा नै लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणलाई आत्मसात गरिएको छ भने यसलाई मौलिक हक र राज्यका निर्देशिक सिद्धान्तहरूमा पनि व्याख्या गरिएको छ । समानता र स्वतन्त्रताको संरक्षण गरी कानूनको शासन, मौलिक हक तथा मानव अधिकारका मूल्य र मान्यता, लैङ्गिक समानता, समानुपातिक समावेशीकरण, सहभागिता र सामाजिक न्यायको माध्यमबाट राष्ट्रिय जीवनका सबै क्षेत्रमा न्यायपूर्ण व्यवस्था कायम गर्ने उल्लेख छ । नेपालको संविधान २०७२ समानताको हक अन्तर्गत सामाजिक वा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदिवासी, आदिवासी जनजाति, मधेशी, थारू, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सीमान्तीकृत, किसान, श्रमिक, युवा,

बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपांगता भएका व्यक्ति, गर्भावस्थाका व्यक्ति, अशक्त वा असहाय, पिछडिएको क्षेत्र र आर्थिक रूपले विपन्न खस आर्य लगायत नागरिकको संरक्षण, सशक्तीकरण वा विकासका लागि कानून बमोजिम विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन भनी यी वर्गका हीतमा विशेष कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने भनी व्यख्या गरेको छ । नेपाल सरकारको नीति, कार्यक्रम तथा बजेट वक्तव्यहरु र विभिन्न कानूनी दस्तावेजहरुमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरुलाई सम्बोधन गर्दै राष्ट्रिय प्राथमिकतामा राखिएको छ । यसै कार्यलाई म्यागड गाउँपालिकामा कार्यान्वयन गर्नको निम्ति यसै पालिकाका बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता युक्त विशेषतालाई आत्म साथ गर्दै। साथै महिला तथा बच्चितीमा वर्गीय जातीय, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातिय छुवाछुतको अन्त्य गरी न्यायपूर्ण समाज स्थापना गर्ने, लैङ्गिक समानता, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक गाउँपालिकाको निर्माण गर्ने सङ्कल्प गर्दै आएको छ।

नितिको औचित्य:

सरकारको नीति, कार्यक्रम तथा बजेट वक्तव्य समेतमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरुलाई प्राथमिकताका साथ सम्बोधन गरिएको छ । विकेन्द्रित प्रकृया अनुरूप स्थानीय स्तरको योजना र कार्यक्रम तर्जुमाका सबै चरणमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण एवम् मूलप्रवाहीकरणका प्रकृत्यामा आवश्यक समन्वय कायम गराउनुका साथै सहकार्यका लागि प्रतिवद्धता व्यक्त भएका छन । लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कायम गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रका विकासका लागि आवधिक र बार्षिक योजना तर्जुमा गर्दा महिला र बालबालिका तथा पिछडिएको समुदायको विकासको लागि आयमूलक तथा सीपमूलक कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने व्यवस्था छ ।

यस गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रमहरुलाई प्रभावकारी ढंगबाट कार्यान्वयन गर्न गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, विषयगत शाखाहरु र वडा कार्यालयहरुको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति एकै किसिमको हुनु पर्नेमा आवश्यक ठानेको छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कार्यक्रम संचालन गर्ने अन्य विकास साझेदार र सामुदायिक संस्थाहरुबाट संचालन हुने कार्यक्रमहरुले आफ्नो ढंगबाट लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको नीति र रणनीति बनाई कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्दा कार्यक्रममा दोहोरोपना हुने र कार्यान्वयन गर्न अप्ठ्यारो हुने र कार्यक्रमको प्रभावकारितामा कमी आउने देखिएकाले यी निकायहरुबाट संचालन हुने कार्यक्रम, आयोजनाहरुको लागि मार्गदर्शन हुने गरी यस गाउँपालिकाले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति बनाउने उद्देश्य राखी यो नीति तयार गरेको छ । यस नीतिका प्रमुख उपयोगकर्ताहरु गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, वडा कार्यालयहरु, विकास साझेदारहरु र समुदायस्तरका संस्थाहरु हुनेछन् ।

यस भूभागमा बसोवास गर्ने सामाजिक वा साँस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएका महिला, दलित, आदीवासी जनजाती, उत्पिडित, पिछडा वर्ग, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, असक्त वा असहाय, आर्थिकरूपले विपन्न यस भूभागमा बसोवास गर्ने नागरिकहरूको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकास परिकल्पनाको साथ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति, २०७६ लाई तयार गरिएको हो ।

दीर्घकालीन साँच

जातीय, क्षेत्रीय र लैङ्गिक भेदभाव मुक्त समतामूलक, समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्य

लैङ्गिक तथा सामाजिक समतामूलक विकासको माध्यमबाट लैङ्गिक तथा सामाजिक सम्बन्धमा सुधार ल्याई गरिबी न्यनीकरण गर्ने ।

उद्देश्य

१. यस गाउँपालिका अन्तर्गतका कार्यपालिकाको कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय तथा विकास साझेदार र सामुदायिक संस्थाहरूलाई संस्थागत एवम् कार्यक्रमगतरूपमा लैङ्गिक तथासामाजिकसमावेशीकरणका विषयमा संवेदनशील हुन अभिप्रेरित गर्ने ।
२. संस्थागत एवम् कार्यक्रमगत रूपमा समावेश गर्ने गरी लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशी उत्तरदायी अवधारणालाई सुनिश्चित एवं प्रभावकारी रूपमा लागू गर्ने;
३. महिला, बालबालिका, गरिब तथा वञ्चित समूहका मानिसहरूको आवश्यकता र चाहनाप्रति अझ बढी संवेदनशील, उत्तरदायी, जबाफदेही हुन सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
४. सरोकारवालाहरूलाई वार्षिक-आवधिक योजना, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्दा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका विषयमा संवेदनशील, उत्तरदायी, जबाफदेही हुन अभिप्रेरित गर्ने ।
५. स्थानीय जनता विशेष गरी महिला, बालबालिका, गरिब तथा वञ्चितिकरणमा परेका समूहका मानिसहरूको क्षमता विकास गरी यी वर्गहरूको स्थानीय तहको विकास प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरी समावेशी विकास प्रक्रियालाई संस्थागत गर्ने ।
६. यो नीति र रणनीतिको कार्यान्वयनले लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणलाई गाउँपालिकाको कार्यक्रममा दिगो रूपमा मूलप्रवाहीकरण गर्न मद्दत गर्नेछ ।

प्रमुख नीतिहरू

पछाडि परेका वा पारिएका वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनताको विकासका लागि कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन गरी समानुपातिक विकास गरिनेछ ।

विकासलाई सामाजिक समावेशीकरण र लैङ्गीकीकरण गरिदै लगिनेछ ।

महिला, बालबालिका, दलित, आदिवासी जनजाति, उत्पीडित, विपन्न वर्ग, अपाङ्ग तथा पिछडिएका क्षेत्रका जनताको समानुपातिक सहभागितातर्फ कार्य गरिनेछ ।

महिला, बालबालिका, दलित, आदिवासी जनजाति, विपन्न वर्ग तथा पिछडिएको वर्गहरूको सशक्तीकरण गर्दै लगिनेछ ।

महिला, बालबालिका, आदिवासी जनजाति, मानव अधिकारलगायतका क्षेत्रमा नेपालले अनुमोदन गरेका संयुक्त राष्ट्रसंघ तथा अन्तर्राष्ट्रिय घोषणाका प्रावधानहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ ।

रणनीति

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको मूलप्रवाहीकरण एकांगी रूपमा हुन सक्तैन । यसका लागि विकेन्द्रित शासन प्रणाली, कुशल सेवा प्रवाह र संस्थागत संयन्त्रको आवश्यकता पर्दछ । विकेन्द्रीकरण, सहभागितात्मक विकास र सामाजिक वृहसकै प्रक्रियाबाट लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न सकिन्छ । यस रणनीतिमा गाउँ पालिकाका कार्यक्रमको समग्र संरचना र कार्यक्रमले सुधार गर्न चाहेको क्षेत्र भित्र पर्ने कार्यप्रणालीलाई अरु बढी लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मैत्री बनाउन आवश्यक व्यवस्था गरेको छ ।

क) स्थानीय शासनका लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीतिहरू निम्न बमोजिम हुनेछन् -

१. स्थानीय शासन प्रक्रियामा सबै सामाजिक समूहका नागरिकहरूको अधिकाधिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न संस्थागत संयन्त्र, प्रतिनिधित्व प्रणाली र कार्यक्षेत्रगत शर्त निर्धारण गर्ने ।

२. स्थानीय तहमा विद्यमान लैङ्गिक तथा सामाजिक विभेद कम गर्न सामुदायिक सचेतना र सशक्तीकरणको निमित्त सामुदायिक संस्थाहरू (महिला, बञ्चितिकरणमा परेका वर्गहरूको समुह, पारा लिगल, फेडरेसन, बाल क्लब र निगरानी समुह आदि) को परिचालन गरी लैङ्गिक तथा सामाजिक भेदभाव न्यूनीकरण गर्ने ।

३. बञ्चितिकरणमा परेका वर्गहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सरकारमा समावेशी विकास प्रक्रियालाई संस्थागत गर्ने ।

४. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) का लागि संस्थागत तथा व्यक्तिगत दुबैथरी क्षमता विकासका क्षेत्र पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

५. स्थानीय सरकारको सेवा प्रवाह संयन्त्र तथा प्रक्रिया लैंगिक तथा सामाजिक समावेशी मैत्री हुने गरी सुधार गर्ने ।

६. स्थानीय शासनसँग सम्बन्धित विभिन्न नीतिहरूको लैससासको दृष्टिकोणबाट पुनरावलोकन तथा विकासमा जोड दिने ।

ख) स्थानीय शासन प्रकृत्यामा सबै सामाजिक समूहका नागरिकहरूको अधिकाधिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न संस्थागत संयन्त्र, प्रतिनिधित्व प्रणाली र कार्यक्षेत्रगत शर्त निम्न अनुसार निर्धारण गरिनेछ ।

गाउँपालिका तह

स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ मा गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालन गर्ने विकास क्रियाकलापहरूलाई बिषयगत क्षेत्र तोकी सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गत लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका ब्यक्ति दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, मुश्लिम, थारु र अल्पसंख्यक आदि) प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साथै गाउँपालिकाले योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा स्थानीय बुद्धिजीवि, बिषय विज्ञ, अनुभवी, पेशाविद्, सीमान्तकृत तथा लोपोन्मुख समुदाय महिला, बालबालिका, दलित, युवा, अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका ब्यक्ति, जेष्ठ नागरिक लगायतका सरोकारवालाहरूको अधिकतम सहभागितामा गर्नु पर्ने छ ।

बिषयगत समिति स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा गाउँपालिकाको बिषयगत समितिमा कार्यपालिकाले कम्तिमा एक जना महिलालाई सदस्य तोक्नु पर्ने ब्यबस्था भएकोमा सोही अनुसार तोक्ने ब्यबस्था गरिनेछ । साथै हरेक बिषयगत समितिबाट लैङ्गिक तथा बहिष्करणमा परेका समुहहरूको आवश्यकताहरूलाई सम्बोधन हुने खालका योजनाहरूको तर्जुमा गरिनेछ ।

स्थानीय राजश्व परामर्श समिति सोही ऐनमा स्थानीय राजश्व परामर्श समितिमा कार्यपालिकाले कम्तिमा एक जना महिलालाई सदस्य तोक्नु पर्ने ब्यबस्था भए बमोजिम उक्त समितिमा एक जना महिलाको अनिवार्य सदस्यता राखिनेछ ।

श्रोत अनुमान तथा बजेट सिमा निर्धारण समिति स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ मा श्रोत अनुमान तथा बजेट सिमा निर्धारण समितिमा कार्यपालिकाका सदस्यहरु मध्ये महिला,दलित वा अल्पसंख्यक समेतको प्रतिनिधित्व हुने गरी अध्यक्षले चार जनालाई तोक्न सक्ने ब्यबस्था भएकोले सोही अनुसार तोकिएको छ । यस समिति अन्तर्गत लैङ्गिक तथा बहिष्करणमा परेका समुहहरुको आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी बजेट सिलिङ तयार पारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन,२०७५ अनुसार अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा अध्यक्षले कार्यपालिका सदस्यहरु मध्येबाट कम्तिमा एक जना महिलालाई सदस्य तोक्नु पर्ने ब्यबस्था भए बमोजिम उक्त समितिमा एक जना महिलाको अनिवार्य सदस्यता राखिनेछ । अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिले लैससासको दृष्टिकोणबाट सकारात्मक विभेदको मान्यता राखी योजनाहरुको कार्यान्वयनमा समन्वय गर्नुका साथै अनुगमन गर्ने । महिला, बालबालिका तथा बञ्चितकरणमा परेकाहरु कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट कतिको लाभान्वित भएका छन भनेर अनुगमन गर्ने ।

वडा तह

१. सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रणाली अनुसार वस्ती वा टोलस्तरबाट योजना तर्जुमा प्रक्रिया अवलम्बन गरी बस्ती तथा टोलस्तरीय योजनाको माग संकलन,प्राथमिकिकरण तथा छनौट गर्ने ।
२. वडा भित्र आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछि परेका महिला,बालबालिका,दलित,अपाङ्गता भएका ब्यक्ति,जेष्ठ नागरिक,अल्पसंख्यक,सीमान्तकृत समुदायको अभिलेख राखी सामाजिक तथा आर्थिक उत्थान सम्बन्धि कार्य गर्ने ।
३. कार्यक्रमहरुको तर्जुमा तथा प्राथमिकतामा गरिब र वञ्चितकरणमा परेका व्यक्तिहरु लगायत सबै उमेरका महिला एवम् पुरुषको सक्रिय सहभागिता गरी आवाजको सुनुश्चितता गराउने ।
४. लैससासको दृष्टिकोणबाट सकारात्मक विभेदको दृष्टि राखी योजनाहरुको कार्यान्वयनमा समन्वय गर्नुका साथै अनुगमन गर्ने ।
५. लैससास संवेदनशील मापदण्ड एवम् प्रक्रियामा आधारित उपयुक्त प्राथमिकीकरणको विधिलाई उपयोगमा ल्याउने ।
६. योजना प्राथमिकता गर्दा महिला, बालबालिका र बञ्चितकरणमा परेकाहरुको आवश्यकता र चाहना कतिको समावेश हुन सक्थो हेर्ने
७. विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरुका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुमा लैससास संवेदनशील बनाउन वकालत गर्ने ।

ग) गाउँ पालिकामा संलग्न महिला, बालबालिका तथा बञ्चितीकरणमा परेका मानिसहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ

१). वञ्चितीकरणमा परेका व्यक्तिहरूका साथै सर्वसाधारण नागरिकहरू तथा महिलाहरूको ज्ञान अभिवृद्धि गरिनेछ । सुविधाहरूको पहुँचमा असर गर्ने खास गरी विभेदकारी प्रचलनहरू जस्ता लैससासका सवालहरूमा सचेतना विकास गरिनेछ ।

सामुदायिक रेडियो, सामुदायिक संस्थाहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, बाल क्लबहरू, महिला समूहहरू र युवा क्लबहरू जस्ता विभिन्न माध्यमहरूबाट भिन्न भिन्न सामाजिक पहिचान भएका महिला तथा पुरुष समुदायहरूलाई गाउँपालिकामा उपलब्ध कोष एवम् स्रोतका साथै तिनको स्वीकृत कार्यक्रम र बजेटका सम्बन्धमा जानकारी गराइ यसमा पहुँच बढाउने प्रकृयाहरूबारे स्पष्ट गराइनेछ । स्थानीय तहको योजना तर्जुमा प्रक्रिया, समय सीमा, महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेकाहरूका लागि विद्यमान प्रावधानहरू र गाउँपालिकाको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा समुदायलाई सुसूचित गराउन चेतनामूलक तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रमहरू सघन एवम् निरन्तर सञ्चालन गर्ने । प्रशिक्षण विधि, सूचना, शिक्षा तथा सञ्चार सामाग्रीहरू, भाषा एवम् समय तालिका महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका मानिसहरूका लागि उपयुक्त हुने आधारमा निर्धारण गर्ने । पहिला अवलम्बन गरिएका सामाजिक परिचालनका प्रयासहरूमा समावेश नभएका विपन्न एवम् वञ्चितीकरणमा परेका मानिसहरूको पहिचान गरी उनीहरूको छुट्टै समूह खडा गर्न वा अन्य समूहहरूसँग संलग्न गराउन लगाउने । सामूहिक प्रतिनिधित्व नभएका र खास गरी वञ्चितीकरणमा परेका समुदायहरूसँग सघन रूपले कार्य गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । यस कार्यबाट शासन प्रक्रियाका बारेमा र गाउँपालिकाले भौतिक पूर्वाधार, क्षेत्रगत सेवाहरू, सार्वजनिक वस्तुको पहुँचमा अवरुद्ध गर्ने विभेदकारी प्रचलन आदि र उनीहरूको आवश्यकता एवं आकांक्षाका वारेमा समझदारी बढ्ने छ ।

२) . कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र अनुगमनमा महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका समुहहरूको आवाजको सुनिश्चितताका लागि सक्रिय नागरिकका रूपमा उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूको क्षमता विकास कार्ययोजना तयार गरी लागू गरिनेछ । सामाजिक परिचालनको माध्यमबाट महिला, पुरुष र वञ्चितीकरणमा परेको वर्गहरू, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा सदस्यहरूको बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन, तथा अनुगमनको क्षेत्रमा क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

३) सञ्जाल, महासंघ तथा प्रतिनिधित्वमूलक संगठनहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

१. विभिन्न सञ्जालहरू, सहकारी संस्थाहरू, व्यवस्थापक भेलाहरू एवम् महासंघहरू र समूहहरूको क्षमता विकासमा जोड दिइनेछ । यसबाट यी समूहहरूका प्रतिनिधिहरूले बस्तीस्तरको योजना तर्जुमा समितिमा, वडामा, गाउँपालिकामा प्राथमिकता सहितको प्रस्ताव प्रस्तुत गरी सहमतिमा ल्याउन सक्नेछन् ।

२. गाउँपालिका तहका विभिन्न समितिमा र अन्य मञ्चहरूमा समुदाय भित्रबाटै आफ्ना प्रतिनिधिहरूको चयन गरी पठाउनका लागि सामुदायिक संस्थाहरूले प्रतिनिधि चयन प्रणाली विकास गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
३. यस्ता प्रकारका प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूले बस्ती, वडा, गाउँपालिकामा छलफल हुने कार्यक्रमहरू समुदाय वा वडा तहमा छनौट भएर आए, नआएको सुनिश्चित गराउने परिपाटी बसालिनेछ ।
४. विषयगत क्षेत्रका सेवामा समन्वय गर्नका लागि प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरूसँग उनीहरूका खास समूहहरूको सामाजिक आर्थिक स्थिति सम्बन्धी तथ्यांक उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
५. आयोजनाहरू छनौट गर्नका लागि आधार मापदण्डहरू पहिचान गर्न उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

४). सामाजिक तहमा विद्यमान लैङ्गिक तथा सामाजिक हिंसा कम गर्न विभिन्न सरकारी गैरसरकारी संस्थाहरूको सफल प्रयासलाई मध्य नजर राखी तिनलाई विस्तृत गरिनेछ ।

यसमा विशेष गरेर लैङ्गिक हिंसा कम गर्न लैङ्गिक हिंसामा आधारित निगरानी समूह, महिला सशक्तिकरण गर्न सफल महिलाहरूको संघीकरण र विकास, महिला पञ्जनन स्वास्थ्यका समस्या समयमै पहिचान र न्यूनीकरण गर्न बनेका निगरानी समूहहरूलाई कार्यक्रम दस्तावेजमा उल्लेख भए बमोजिम गठन, विस्तार र गाउँपालिकाब्यापी बनाइने छ । यी सामुदायिक संस्थाहरू परिचालन गर्न महिला तथा बालबालिका शाखाको नेतृत्वमा अन्य साझेदारहरू जस्तै महिला बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरू र स्वास्थ्य चौकीहरू आदिसंग समन्वय गरी क्षमता अभिवृद्धि गरी तिनका प्रतिनिधित्व विभिन्न तहमा सुनिश्चित गरिनेछ । सार्वजनिक सुनुवाई गर्दा तिनले गरेका कार्यहरू र भएका लैङ्गिक तथा सामाजिक सम्बन्ध सुधार तथा विभिन्न लैससास सूचकहरूमा भएका प्रगति मापन गरिनेछ ।

घ) लैङ्गिक तथा सामाजिक भेदभावमा रहेका ब्यक्तिहरूको न्यायोचित एवम् उपयुक्त रूपमा वित्तीय स्रोतहरूमा पहुँच वृद्धि गर्ने ।

स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई बढावा दिन वडा तहमा योजनाको प्राथमिकीकरण गर्दा चालु आवधिक योजनाको लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूप नतिजा प्राप्तिमा योगदान पुऱ्याउने योजनाहरूमा १५ अंक दिने, दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान दिने योजनामा १५ अंक दिनु पर्ने व्यवस्था छ । यस अनुसार विपन्न वर्गका महिलालाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने आयोजनाहरू, विपन्न वर्गका बालबालिकालाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने आयोजनाहरू र आर्थिक तथा सामाजिक रूपमा पछि परेका वर्गहरूले प्रत्यक्ष फाइदा पाउने आयोजनाहरूको (विपन्न वर्ग, जेष्ठ नागरिक, दलित, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका

व्यक्तिहरु, अन्य पिछडावर्ग समेतका योजनाहरुलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।
गाउँपालिकाले समानुपातिक विकासका लागि तपशिलका उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

<p>योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम व्यवस्थापन क्षमता</p>	<p>पुँजीगत बजेटबाट कम्तीमा ३० प्रतिशत महिला, बालबालिका तथा अन्य वञ्चित समूहका योजना/कार्यक्रमका लागि छुट्याउने तथा त्यसरी छुट्याइएको ३० प्रतिशतमध्ये १० प्रतिशत महिलासँग सम्बन्धित निश्चित कार्यक्रमका लागि, १० प्रतिशत विपन्न बालबालिकालाई प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने योजनाहरुको लागि र बाँकी १० प्रतिशत वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरुका लागि उपयोग हुने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक देखिन्छ ।</p> <p>गाउँपालिकाले वडा तथा विषयगत शाखालाई लैङ्गिक तथा समावेशीकरणका सवालहरुलाई सम्बोधन गर्न बजेट सीमा, रणनीतिसँगै गरिवी न्यूनीकरण सम्बन्धी नीति पठाउनु पर्दछ ।</p> <p>कार्यक्रम छनौटका आधार समावेशी (महिला तथा वञ्चित समूहका व्यक्तिहरुलाई प्रत्यक्ष फाइदा दिने) र गरिबमुखी हुनु पर्दछ ।</p> <p>विषयगत समितिहरुमा महिला, दलित, जनजाति तथा अन्य वञ्चित समूहको प्रतिनिधित्व हुनु पर्दछ ।</p> <p>गाउँपालिकाले लक्षित कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्दछ र वार्षिक योजनामा लैससास संवेदनशील उद्देश्यहरु, सूचकहरु, गतिविधिहरु तथा बजेट व्यवस्था भएको हुनु पर्दछ ।</p> <p>गाउँपालिकाको योजना तर्जुमा प्रक्रिया बाल मैत्रीपूर्ण हुनु पर्दछ ।</p> <p>गाउँपालिका अन्तर्गतका उप-समितिहरुमा महिला (सबै सामाजिक समूहहरु) दलित, जनजाति तथा अन्य वञ्चित समूहहरु एवम् नागरिक समाजको प्रतिनिधित्व हुनु पर्दछ र उपसमितिहरुको कार्यविवरणमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरुलाई अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्रष्टसँग उल्लेख गरिएको हुनुपर्दछ ।</p> <p>वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनले कार्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका उपलब्धिहरु तथा कमजोरीहरुलाई उल्लेख गर्दा तथ्याङ्क एवम् सूचनाहरुलाई लैङ्गिक, जातीय, जनजातीय, स्थानगत एवम् गरिवीको आधारमा खण्डीकृतरूपमा प्रस्तुत गर्ने परिपाटी क्रमशः बसालिनेछ ।</p> <p>गाउँसभामा योजनाको प्रस्ताव पेश गर्नु अगाडि योजनाको सम्भावित लागत, लक्षित समूह र कार्यान्वयन प्रक्रिया अध्ययन गरी सोको विवरण समेत पेश गर्नुपर्ने प्रावधान राखिनेछ ।</p> <p>दामासाहीका आधारमा वडा-वडालाई बजेट वितरण नगरी समुदायको आवश्यकता र प्राथमिकता अनुसार अनुदान विनियोजन गरिनेछ ।</p> <p>बस्ती हुँदै वडाबाट माग भई आएका योजना/कार्यक्रमको प्रस्तावलाई मात्र लेखाजोखा गरी गाउँसभाबाट पारित गर्ने परिपाटी बसालिनेछ ।</p>
--	---

<p>बजेट व्यवस्थापन</p>	<p>वित्तीय समानीकरण अनुदानको न्यूनतम ३० प्रतिशत बजेट महिला, बालबालिका तथा वञ्चितीकरणमा परेका मानिसहरूलाई लक्षित गरी खर्च गरिनेछ ।</p> <p>गाउँपालिकाका कार्यक्रमहरूको लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट परीक्षण अनिवार्य गराइनेछ र वञ्चितीकरणमा परेका अन्य कम्तिमा तीन वटा समूहहरूको बजेट परीक्षण कार्य अगाडि बढाइनेछ ।</p> <p>संभव भएका ठाउँहरूमा लैङ्गिक र सामाजिक परीक्षण सँगै गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>आन्तरिक राजस्व न्यून भएको र वञ्चित समूहका लागि कार्यक्रमहरू प्रस्ताव नगरिएको अवस्थामा वैकल्पिक उपायहरू अवलम्बन गरिनेछन् ।</p>
<p>सञ्चार तथा पारदर्शिता</p>	<p>महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेकाहरूले बुझ्ने गरी यी समूहहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने संस्था एवम् सञ्जालहरूको माध्यमबाट कार्यक्रम तथा बजेटको सार्वजनिक जानकारी स्रोतको उपलब्धता अनुसार भिन्न-भिन्न भाषाहरूमा गराइनेछ ।</p> <p>कार्यक्रम बजेट, कार्य प्रक्रिया, नियम उल्लेख गरिएको विवरण सरल भाषामा तयार गरी सबै नागरिकलाई उपलब्ध गराइनेछ ।</p> <p>गाउँपालिकाको सूचना तथा प्रविधि शाखामा रहेको सूचना तथा अभिलेखलाई विषयगत सूचनाको आधारमा खण्डीकृत रूपमा राखी विश्लेषण गरिने छ ।</p>
<p>अनुगमन तथा मूल्याङ्कन</p>	<p>अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिमा महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूको प्रतिनिधित्व निश्चित गराइनेछ ।</p> <p>समितिको कार्यविवरणलाई समावेशीकरण संवेदनशील बनाइनेछ ।</p> <p>मासिक तथा वार्षिक प्रगति विवरणमा महिला तथा वञ्चित समूहको खण्डीकृत तथ्याङ्क राखिनेछ ।</p> <p>प्रभाव मूल्याङ्कनमा महिला एवं वञ्चित समूहको सशक्तीकरणको खण्डीकृत तथ्याङ्क समावेश गरिनेछ ।</p> <p>उपलब्धिहरूको समीक्षा तथा सवाल एवम् चुनौतिहरूको पहिचान गर्दा लैङ्गिक, जातजाति, भौगोलिकता, धार्मिक दृष्टिकोणबाट पनि गरिनेछ । समीक्षाबाट आएका निचोडहरूका बारेमा गाउँपालिका स्तरीय सम्बन्धित संस्था एवम् सञ्जालहरू, तथा सरकारी निकायहरूलाई जानकारी गराइनेछ ।</p> <p>अनुगमन तथा मूल्याङ्कन फाराममा लैससासका सूचकमा भएका प्रगतिसंग मापन गरिनेछ ।</p>

<p>सङ्गठनात्मक ढाँचा, सेवा प्रवाह तथा उपयुक्त व्यवस्थापन</p>	<p>लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणसँग सम्बन्धित प्रमुख जिम्मेवारी र पूरा गर्नुपर्ने कार्यहरू पहिचान गरी सो कुरालाई कर्मचारीहरूको कार्य विवरणमा समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>गाउँपालिकाको क्षमता विकास योजनामा लैससास सम्बन्धी विषयहरूलाई समावेश गरिनेछ । कार्यविवरणका आधारमा कर्मचारीहरूको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गरिनेछ । साथै लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न कर्मचारीले देखाएको तदारूकतालाई मापन गर्ने आधार समावेश गरिनेछ ।</p> <p>कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य हिंसाका सवालहरूलाई सम्बोधन गर्न गुनासो समाधान पद्धति लागू गरिनेछ ।</p>
--	---

ड) लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि संस्थागत तथा व्यक्तिगत दुबैथरी क्षमता विकासका क्षेत्र पहिचान गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

१. गाउँपालिका, विषयगत शाखाहरू, विभिन्न समितिहरू तथा अन्य सरकारी र गैरसरकारी निकायहरूका सबै कर्मचारी एवम् सदस्यहरूलाई लैससासको मूल अवधारणाबारे प्रशिक्षित गराइनेछ ।
२. गाउँपालिकाका सबै विषयगत शाखाहरूलाई योजना, कार्यक्रम तथा बजेटको तर्जुमामा र अनुगमन तथा प्रतिवेदनमा लैससासको मूलप्रवाहिकरण गर्नका लागि गाउँपालिका अध्यक्ष,उपाध्यक्ष,प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत,वडा सचिव,योजना शाखा प्रमुख, लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्ति,सेवा प्रवाहमा संलग्न कर्मचारीहरू, दलित समिति एवम् आदिवासी जनजाति तथा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण समितिहरूको गठन एवं सदस्यहरू र पदाधिकारिहरूको सीप विकास गरिनेछ ।
३. गाउँपालिकामा क्रियाशिल राजनीतिक दलका प्रमुख एवम् प्रतिनिधिहरूलाई लैससासको मूलअवधारणा र यस सम्बन्धी अनुशिक्षण प्रदान गरिनेछ ।
४. विभिन्न अन्तक्रिया कार्यक्रमहरूबाट सम्बन्धित पदाधिकारीहरूको व्यवहारमा परिवर्तन एवम् कार्यशैलीमा सुधार गरिनेछ ।
५. कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि लैससासबारे अवधारणात्मक स्पष्टता,लैससास आधारित विश्लेषण एवम् कार्य गर्ने सीप (नीति विश्लेषण, संस्थागत विश्लेषण, कार्यक्रम तथा बजेटको विश्लेषण),कार्यआचरण परिवर्तन तथा सीप विकास (कार्यशैली,आचरण,आपसी सीप र सञ्चार,सहजीकरण सीप),स्रोत परिचालन तथा समन्वय (लैससासको दृष्टिकोणबाट समस्याहरूको पहिचान गरी विभिन्न स्रोतहरूबाट स्रोत परिचालन तथा विभिन्न साझेदारहरूसँग समन्वय) जस्ता प्रयासहरू अगाडि बढाइनेछन् ।

च) गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह संयन्त्र तथा प्रक्रियामा सुधार गर्ने ।

वडा कार्यालय, विषयगत शाखाहरु, गाउँपालिका तथा विकास साझेदारहरुका भिन्न भिन्न प्रकृतिका योजना तर्जुमा प्रक्रियाले गर्दा सेवा प्रवाहलाई सन्तुलित तथा समन्वयात्मक रूपमा अगाडि बढाउन वाधा परेको छ । अतः गाउँपालिकाले योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई सुदृढ गरी अन्य निकायको कार्यक्रम तथा बजेटलाई गाउँपालिकाको योजनामा समाहित गरिनेछ । समुदाय र खास गरी वञ्चित समूहहरुको सहभागितालाई सुनिश्चित गराउन वस्ती तहमा हुने योजना तर्जुमाको समयावधिलाई बढाई बस्तीस्तरबाटै योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई सुदृढ गरिनेछ ।

वञ्चितीकरणमा परेका समुदायहरुको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न प्रयाप्त समय र स्रोत नजुटाई आयोजनाहरु पूरा गर्न हतार गर्नुपने हुँदा आयोजनाहरुको स्वीकृत तथा बजेटको निकासामा हुने ढिलाइलाई कम गरिनेछ ।

बजेटको वाँडफाँट, लक्षित समूह तथा क्रियाकलापहरुको विस्तृत विवरण लगायत आयोजना प्रस्तावको सम्भाव्यताको लेखाजोखा गाउँसभाको बैठक वस्नु पूर्व नै गरिनेछ । वडा तथा वस्ती तहबाट आउने प्रस्तावहरुको समीक्षा गाउँ सभामा गरिनेछ ।

आधारभूत सेवाहरु सम्बन्धी संयन्त्र

निम्नानुसारका विषय क्षेत्रहरुमा कम्तीमा खण्डीकृत तथ्यांकहरुको लगत तयार गरिनेछ ः

१. महिलाहरुको नाममा दर्ता भएको जग्गाको लगत,
२. जन्म, मृत्यु, विवाह, पारपाचुके जस्ता घटनाहरुको दर्ता तथा नागरिकताको लगत,
३. आधारभूत विद्यालयहरुको संख्या तथा स्थान, स्वास्थ्य सेवा, सुविधा तथा कृषि प्रसार सेवाहरुको लगत ।

बस्ती तहमा उपलब्ध हुने सेवा सुविधाहरुमा महिला तथा वञ्चित समूह लगायत सर्वसाधारण नागरिकहरुको पहुँच बारे वडा कार्यालयहरुले वडा समितिको सहयोगमा तथ्यांक संकलन गर्नेछन् । यी खण्डीकृत तथ्यांक योजना तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनमा उपयोग गरिनेछन् ।

गाउँपालिकाले प्रदान गर्ने सेवाहरुमा देखिएका कमी पुरा गर्न गाउँपालिकाबाट प्रत्येक वर्ष महिलाहरुका लागि घुम्ती स्वास्थ्य टोली, गर्भवती महिलाहरुका लागि चार पटकको पजनन् जाँच सुविधा विस्तार, लैङ्गिक, जातजाति, जनजाति, भाषामा आधारित विभेदका विरुद्ध प्रचार अभियान जस्ता कार्यहरु गरिनेछन् । समुदाय तहको लैससास उत्तरदायी सेवाहरुका लागि निर्देशका तयार गरिनेछ ।

छ) . गाउँपालिकामा तर्जुमा गरिएका विभिन्न नीतिहरूको लैससासको दृष्टिकोणबाट पुनरावलोकन तथा विकासमा जोड दिने ।

नीतिगत सुधारका कार्यहरू लैससासको दृष्टिकोणबाट निम्नानुसार अगाडि बढाइनेछ ।

१. महिला तथा अन्य वञ्चित समूहका विशेष आवश्यकताहरू (महिला विरुद्धको हिंसा समेत) लाई सम्बोधन गर्ने,
२. सुविधा सम्पन्न र वञ्चित समुदायबीचको विद्यमान शक्ति सम्बन्ध रूपान्तरण गर्न योगदान पुऱ्याउने ।
३. सामाजिक सुरक्षा नीतिको पुनरावलोकन गर्दा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न गाउँपालिकाको जनसंख्याको आधारमा तोकिएको निश्चित संख्या आवश्यकता भन्दा अति न्यून भएकाले सामाजिक सुरक्षा कार्यविधिमा भएको व्यवस्था अनुसार गाउँपालिकाको आफ्नो स्रोतबाट रकम थप गरी संख्या वृद्ध गर्न आवश्यक व्यवस्था समावेश गर्ने ।
४. पूर्ण वा आंशिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू सबैलाई सामाजिक सुरक्षाको दायरा भित्र पार्ने ।
५. गाउँपालिकासंग आन्तरिक स्रोत प्रयाप्त नभएको अवस्थामा स्थाशासाङ्गव कायभक्रमको अनुदान रकम तनजित अंशसम प्रयोग गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
६. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको परिचयपत्र तयार गर्ने आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराइने ।
७. सम्बन्ध विच्छेद, विधवा भएका एकल महिलाको हकमा उमेरको हदबन्दी नराखी आर्थिक अवस्था मूल्याङ्कन गरेर सोही अनुसार प्राथमिकता दिई सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाइने ।
८. महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिकहरू तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि गरिने योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यहरूका लागि गाउँपालिकाले आवश्यक वित्तीय तथा मानव संसाधनको परिचालन गर्नेछ । साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता एवम् सहस्राव्दी विकास लक्ष्यका स्थानीय सूचकहरूको उपयोग गरिनेछ ।
९. कर्मचारीसम्बन्धी नीतिहरू लैससास संवेदनशील हुनेछन् । कर्मचारीहरूको भर्ना, बढुवा, सरुवा तथा क्षमता अभिवृद्धि गर्दा महिला एवम् वञ्चित समूहका विशेष सवालहरूलाई ख्याल गरिनेछ ।

ज) . गाउँपालिकाले आवश्यक सहयोग प्रदान गरी स्थानीय स्तरका निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

१. लैंगिक व्यवस्थापन तथा लैंगिक सूचना प्रणाली लागू गर्नुका साथै लैंगिक समानताका लागि भएका नीतिगत र कानुनी सुधारका उपयोगिता र प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गरिनेछ ।
२. स्थानीयस्तरका योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनमा पछाडि परेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मुस्लिम, अपाङ्गता भएका पछाडि पारिएका समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ । स्थानीय स्तरको विकासमा महिलाहरूको सहभागिता कम्तिमा ३३ प्रतिशत सुनिश्चित गरिनेछ ।

३. जिल्ला तहमा लैंगिक सम्पर्क बिन्दुको रूपमा रहेका विषयगत कार्यालय, नागरिक समाजका संस्थाहरूसंग समन्वय गरी लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका कार्यहरू गरिनेछ ।
४. दलित, आदिवासी जनजाति, एकल महिला, अपांगता भएका पछाडि पारिएका समुदाय तथा गरिबीको मारमा परेका महिलाको सशक्तिकरण गरी स्थानीय शासनको सबै क्षेत्रमा उनीहरूको क्रियाशील सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ ।
५. गरिबीको मारमा परेका महिला र बञ्चितमा परेका समुदायहरूका लागि स्थानीय स्तरमा आधारभूत सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने विशेष संयन्त्र निर्माण गरिनेछ ।
६. सामाजिक कार्यक्रम एवम् योजनाहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा दलित, आदिवासी जनजाति, पछाडि परेका प्रतिनिधि संस्थाहरूलाई अनिवार्य रूपमा संलग्न गराउन प्रोत्साहन गरीनेछ ।
७. सरकारी, निजी क्षेत्र र नागरिक समाजलाई आफ्नो कार्य प्रक्रियामा समावेशी प्रक्रिया अपनाउन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
८. बालिका तथा महिला विरुद्ध हुने हिंसा रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि लैंगिक हिंसामा आधारित निगरानी समूह लगायतका सामुदायिक अग्रसरतालाई प्रोत्साहित र परिचालन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
९. दलित वर्ग उत्थान गाउँ समन्वय समिति, आदिवासी जनजाति गाउँ समन्वय समितिको गठन तथा क्षमता वृद्धि गरी सामाजिक समावेशीकरणका कार्यहरू अगाडि बढाइनेछ ।

परिच्छेद २

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीतिको कार्यान्वयन र अनुगमन

२.१ लैससास नीतिको कार्यान्वयन

२.१.१ लैससास मूलप्रवाहीकरणका लागि संस्थागत संयन्त्र

गाउँपालिकामा महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक शाखाको स्थापना गरि शाखाका लागि कर्मचारीको व्यवस्था गर्नुका साथै आवश्यक स्रोतको पनि व्यवस्था भएको छ । उक्त कर्मचारीलाई लैससास सम्पर्क बिन्दुको समेत जिम्मेवारी तोकिएको छ । यसले गर्दा लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूको संवोधन गर्न सहज भएको छ ।

गाउँपालिका, वडा एवम् समुदाय स्तरसम्म लैससासको अवधारणाबारे अपेक्षाकृत स्पष्टता अझै छैन । यी सवालहरूलाई समन्वयात्मक तथा प्रभावकारीरूपले कार्यान्वयन गर्नका लागि पर्याप्त प्राथमिकता दिन नसकिएको अवस्था पनि छ । साथै विश्लेषण गर्ने र सो अनुरूप कार्य गर्ने सीपको कमी रहेको छ । अतः

यो नीतिको कार्यान्वयनका लागि संस्थागत तयारी गर्न प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकार सहयोग कार्यक्रममा समाहित गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको नीति कार्यान्वयन गर्न विशेषत निम्नानुसारका कार्यहरू समेटिनेछन् ;

१. गाउँपालिकामा लैससास शाखाको सुदृढीकरण,
२. महिला,दलित, आदिवासी जनजाति समन्वय समितिको गठन,
३. गाउँपालिकामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण समितिको गठन
४. वडा कार्यालयहरूमा सबै बस्ती स्तरका समूहहरूको प्रतिनिधित्व हुने गरी लैससास मूलप्रवाहीकरण संयन्त्रको व्यवस्था
५. गाउँपालिका अन्तर्गत गठित समितिहरूमा लैससास समूहको प्रतिनिधित्व

गाउँपालिका तहमा गाउँकार्यपालिका,गाउँ सभा,बिभिन्न बिषयगत समितिहरू, लैससास कार्यान्वयन समितिलगायतका संस्थागत संयन्त्रबाट नीति तथा रणनीतिको कार्यान्वयन प्रक्रिया प्रभावकारी हुने अपेक्षा गरिएको छ । गाउँपालिका अन्तर्गतको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण शाखाले समन्वय-बिन्दुको कार्य गर्नेछ । लैससास शाखाका कर्मचारीहरूमा यथाशक्य महिला तथा वञ्चित समूहको प्रतिनिधित्व गराइनेछ । लैससास शाखाको उद्देश्य निम्नानुसार रहेको छ ;

१. लैससास मूलप्रवाहीकरणका लागि गाउँपालिका अन्तर्गतका शाखा,इकाई र बिन्दुहरूलाई प्राविधिक सहयोग दिने ।
२. गाउँपालिका अन्तर्गतका शाखा,इकाई र बिन्दुहरूबीच र यसका सरकारी एवम् गैरसरकारी साझेदारहरूसँग लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि समन्वय कायम गराउने।
३. गाउँपालिकासंग सम्बन्धित नीतिहरूलाई लैससास संवेदनशील बनाउन सूचनाहरू प्रदान गर्ने ।

लैससास शाखाले निम्नानुसारका विषयहरूलाई समेट्नेछ ;

१. गाउँपालिका,यसका शाखा,इकाई र बिन्दुहरूले अवलम्बन गर्ने लैससास सहयोगी नीतिहरूको सुधार एवम् कार्यान्वयनका लागि सहयोग दिने ।
२. गाउँपालिकामा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको मूलप्रवाहीकरणका लागि संस्थागत प्रणाली, विधि एवम् प्रक्रियाहरू वसाल्न सहयोग गर्ने ।
३. गाउँपालिका, आदिवासी जनजाति समन्वय समिति,उपेक्षित उत्पीडित दलित वर्ग समन्वय समिति र महिला समिति जस्ता समितिहरूमा लैससासका दृष्टिकोणले कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने संस्थागत क्षमता विकास गर्ने ।

४. गाउँपालिकाको योजना, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा एवम् अनुगमन तथा प्रतिवेदनमा लैससासको मूलप्रवाहीकरणका लागि गाउँपालिकाका वडा,शाखा एवम् इकाईहरूसँग समन्वय गर्ने ।
५. गाउँपालिकाबाट गरिने लैससास सम्बद्ध कार्यहरूको प्रभावकारी सम्पादनका लागि विभिन्न सरकारी एवम् गैरसरकारी निकायहरूसँग साझेदारी प्रवर्द्धन गर्ने ।
६. उपर्युक्त कार्यहरूका लागि आवश्यक क्षमता एवम् सीपको विकासका लागि क्षमता विकास रणनीति भित्र रहेर एक क्षमता विकास योजना तर्जुमा गरिनेछ ।

२.१.२ साझेदारी एवम् समन्वय

लैससास नीति तथा रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि विभिन्न सरकारी एवम् गैरसरकारी निकायहरू, दातृ साझेदारहरू, सामुदायिक समूहहरू तथा नागरिकहरूबीच साझेदारी आवश्यक हुन्छ । यस कार्यका लागि विभिन्न निकायहरूले निम्नानुसार सहयोग पुऱ्याउनेछन् ः

साझेदारी तथा सहकार्यका लागि संभाव्य संस्थाहरू	कार्य/भूमिका
संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	लैससास सम्बन्धि स्थानीय सरकारको नीति तर्जुमामा सहयोग गर्ने । लैससासको दृष्टिकोणबाट योजना तर्जुमा र अनुगमन ढाँचाहरूको पुनरावलोकन गर्ने
महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय	लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणसम्बन्धी क्रियाकलापहरूको मूलप्रवाहीकरणका लागि केन्द्रीय एवम् स्थानीय तहमा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने र विभिन्न विषयगत निकायहरूबीच समन्वय कायम गर्ने ।
सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	सकारात्मक विभेदका लागि भर्ना नीति, कार्यविवरण तथा निर्देशिकाहरूको संशोधन गर्ने ।
स्वास्थ्य शाखा, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, कृषि तथा पशुसेवा शाखा	लैससास नीति कार्यान्वयनका लागि विषयगत समन्वय गर्ने र महिला तथा वञ्चितमा परेका जनसाधारणलाई लैङ्गिक संवेदनशील एकीकृत सेवा, सुविधा उपलब्ध गराउने ।
दातृ निकायहरू	लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणसम्बन्धी क्रियाकलापहरूको मूलप्रवाहीकरणका लागि केन्द्रीय एवम् जिल्ला तहमा सहयोग प्रदान गर्ने ।
विषयगत निकायहरू	महिला तथा वञ्चित समूह लगायत सबैका लागि सेवा सुविधामा पहुँच पुऱ्याउन कार्यान्वयन तहमा विषयगत समन्वय कायम गर्ने ।
गाउँपालिकास्तरीय समन्वय समितिहरू (दलित, आदिवासी जनजाति, पिछ्छडिएका वर्ग तथा वञ्चित समूहहरूको)	खास-खास सरोकारका समूहहरू र उनीहरूका समस्या तथा आवश्यकताहरूका सम्बन्धमा खण्डीकृत तथ्याङ्क एवम् विश्लेषण गरिएका सूचना सामग्रीहरू उपलब्ध गराउने, पर्याप्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न योजना तथा बजेट सुनिश्चित गर्ने र कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्ने ।
महिला तथा वञ्चित समूहका सम्बद्ध संस्थाहरू	विभेदकारी सामाजिक प्रचलनको विपक्षमा र स्रोत तथा प्रतिफलहरूको समान वितरणको पक्षमा आवाज उठाउने ।

साभेदारी तथा सहकार्यका लागि संभाव्य संस्थाहरू	कार्य/भूमिका
गैरसरकारी संस्था	महिला तथा वञ्चित समूहका लागि सशक्तीकरण तथा सामाजिक परिचालनका क्रियाकलापहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन एवम् अनुगमन गर्न सहयोग गर्ने । समावेशीकरणका सवालहरूमा आवाज उठाउने तथा समावेशीकरण सम्बन्धमा भएका कार्यगत सिकाइहरूको अभिलेख राख्ने ।
निजी क्षेत्र	महिला तथा वञ्चित समूहहरूको सशक्तीकरणका लागि आर्थिक, प्राविधिक र व्यावसायिक सहयोग पुऱ्याउने ।

२.२ लैससासको अनुगमन तथा प्रतिवेदन

अनुगमन तथा प्रतिवेदनका फारममा निम्नानुसारका विषयहरू समेटिनेछन् ः

१. गरिबी, लिङ्ग, जातजाति, जनजाति तथा स्थानका आधारमा खण्डीकृत तथ्याङ्क एवम् सूचनाहरू
२. लैससास सम्बन्धित अनुगमन तथा प्रतिवेदन कार्य निम्न तीन विषय क्षेत्रमा केन्द्रित हुनेछन् ः
३. सम्पति तथा सेवा, सुविधाहरूमा परिवर्तन,
४. प्रभाव पार्ने आवाज एवम् क्षमतामा परिवर्तन र
५. औपचारिक एवम् अनौपचारिक नीतिहरू तथा व्यवहारमा परिवर्तन ।

यी कार्यहरूबाट महिला, बालबालिका तथा वञ्चित समूहहरूको सेवा, सुविधामा पहुँच, महिला विरुद्ध हुने ज्यादतीका साथै विभेदकारी सामाजिक प्रचलनमा कमी, जातजातिमा आधारित विभेदमा कमी, वञ्चित समूहहरूको निर्णय गर्ने क्षमतामा अभिवृद्धि, पिछडिएका वर्गका लागि दिइने सहयोगप्रति सम्पन्न वर्गको स्वीकारोक्ति जस्ता प्रयासहरू अगाडि बढ्नेछन् ।

लैससासको दृष्टिकोणबाट बजेटको अनुगमन

महिला, बालबालिका तथा वञ्चित समूहहरूका सन्दर्भमा कुल विनियोजित रकमको कति प्रतिशत यी समूहका लागि प्रत्यक्ष फाइदा पुग्ने गरी, कति प्रतिशत आंशिक रूपमा फाइदा पुग्ने गरी र कति प्रतिशत तटस्थ रहेको छ सोको लेखाजोखा गरिनेछ ।

अनुगमन टोलीमा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति र लैससास कार्यान्वयन समितिका सदस्यहरूको प्रतिनिधित्व गराइनेछ । साथै महिला, बालबालिका तथा वञ्चित समूहहरूको प्रतिनिधित्व समेत सुनिश्चित हुनेछ । सामुदायिक महिला, बालबालिका एवम् पुरुषहरूसँग परामर्श लिने परिपाटीलाई अनुगमनको एक अभिन्न अङ्ग बनाइनेछ । वञ्चित समूहहरू, वडा कार्यालयहरू, प्रतिनिधिमूलक संस्थाहरू, बाल तथा युवा क्लबका सदस्यहरूसँग परामर्श गरिनेछ ।

२.२.१ लैससास शाखा

लैससास शाखाले योजना अनुरूप नियमित रूपमा प्रगतिको सुपरिवेक्षण र लेखाजोखा गर्नेछ । अनुगमनले परिवर्तनका तीन क्षेत्रहरूलाई निम्नानुसार समेट्नेछ ः

(क) सर्वसाधारण नागरिक र खासगरी महिला, बालबालिका तथा वञ्चित समूहका लागि सम्पत्ति तथा सेवाहरूमा पहुँच ।

(ख) महिला तथा वञ्चित समूहलाई प्रभाव पार्नसक्ने आवाज एवम् क्षमता ।

(ग) लैससास संवेदनशील नीति, सौँच र आचरण ।

लैससास शाखाले खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि अनुगमन तथा प्रतिवेदनको ढाँचा विकास गर्नेछ । गाउँपालिकाको अनुगमन तथा सूचनाको ढाँचाले खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न नसक्ने हुँदा लैससास शाखाले सम्भव भएसम्म वडा तहमा खण्डीकृत तथ्याङ्क पहिचान गर्न वडालाई सहयोग गर्नेछ । यसले विभिन्न विषयको अध्ययन गर्नुका साथै अभिलेखहरू राख्नेछ र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको निर्देशिका तयार गर्नेछ ।

लैससास शाखाले वडा तथा बस्तीहरूबाट प्राप्त जानकारी तथा प्रतिवेदनहरूको विश्लेषण गर्नेछ र महिला तथा वञ्चित समूहहरूका लागि फाइदा सुनिश्चित गराउन आवश्यकतानुसार रणनीतिहरूको संशोधन र परिमार्जन गर्नेछ । यसले प्रभावकारी अनुगमनका लागि स्रोतको परिचालन र साझेदारी विकास गर्नेछ ।

२.२.२ लैससास कार्यान्वयन समिति

लैससास कार्यान्वयन समितिले गाउँपालिका योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिका प्रतिवेदनहरूको विश्लेषण गर्नेछ । सोबाट प्राप्त कार्य अनुभवहरूलाई विकास कार्यमा समायोजन गर्नेछ । विश्लेषणले मुलभूत रूपमा निम्न तीन क्षेत्रलाई समेट्नेछ

(क) सम्पत्ति र सेवाहरूमा पहुँच

(ख) महिला तथा वञ्चित समूहको आवाज तथा क्षमतामा प्रभाव र

(ग) औपचारिक एवम् अनौपचारिक नीति, आचरण र सौँचमा परिवर्तन ।

यसले कार्यक्रमको लक्ष्य अनुरूप कार्यान्वयन भए, नभएको र अपेक्षा अनुरूप प्रतिफल-परिणाम आउन सके, नसकेको अनुगमन गर्नेछ । यसले सबै सामाजिक समूहहरूका महिलाहरू र वञ्चितीकरणमा परेका अन्य समूहहरूको स्थिति देखाउने खण्डीकृत तथ्याङ्कको व्यवस्था गर्नेछ । लैससास कार्यान्वयन समितिले वडाहरूलाई लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण एवम् सामाजिक समावेशीकरणका विषयहरूमा सधैं मार्ग निर्देश गराई राख्नेछ । आवश्यकता अनुसार यसले सहयोगका लागि विभिन्न आधारहरू र कार्यान्वयनका लागि निर्देशिका तयार गर्नेछ ।

महिला, बालबालिका तथा वञ्चित समूहका लागि हुने बजेट खर्च, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको प्रगति एवम् प्रतिवेदन आदिको खण्डीकृत विवरण तयार गराउनेछ । वार्षिक प्रतिवेदनमा विश्लेषणलाई क्रियाकलापको परिधिभित्र सीमित नराखी महिला तथा वञ्चित समुदायमा भएको समग्र उपलब्धिहरूलाई आधार मानिनेछ ।

२.२.३ अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति

अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समितिबाट गाउँपालिका र गाउँ विकास योजनाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरिनेछ । समितिले संयुक्त अनुगमन कार्यमा सहयोग गर्नुका साथै भिन्न-भिन्न मागहरूको विवादमा सम्झौता गर्न समुदायलाई मद्दत गर्नेछ । यसले अनुगमनका विभिन्न विधिहरूको उपयोग गर्नेछ । गाउँपालिकाको लैससास कार्यान्वयन समितिले विकास गर्ने अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यसञ्चालन निर्देशिकामा विस्तृत विवरण उल्लेख गरिनेछ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा माथि उल्लिखित परिवर्तनका तीन विषय क्षेत्रहरूका आधारमा प्रतिवेदन तयार गरिनेछ र त्यसको प्रतिलिपि गाउँपालिकाको लैससास कार्यान्वयन समितिमा पठाउने गरी गाउँपालिकामा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । प्रतिवेदनले गाउँपालिकामा विद्यमान लिङ्ग, जातजाति, जनजाति तथा धर्मका आधारमा हुने विभेदहरूको आवधिक परिवर्तनहरूलाई समावेश गर्नेछ ।

२.२.४ वडा तह

वडा कार्यालयले वडाका सबै जनसमुदायको खण्डीकृत तथ्याङ्क तथा सूचनाहरू राख्ने व्यवस्था गर्नेछ । वडा कार्यालयले गाउँपालिकाको लैससास कार्यान्वयन समितिसँग सहकार्य गरी समुदायका महिला तथा पुरुषहरू एवम् विकास कार्यक्रमहरूको प्रगतिको खण्डीकृत तथ्याङ्क एवम् सूचना सङ्कलन गर्न नयाँ फारमहरू तयार गर्नेछ । यसले जातजाति, जनजाति, लिङ्ग र धर्मका आधारमा हुने विभेदहरू तथा वञ्चित समूहका कार्यक्रमहरूको फाइदाको पहुँचमा हुने अवरोधहरूको निरन्तर अनुगमन गर्नेछ ।

२.२.५ विभिन्न निकायहरूको भूमिका

विभिन्न निकायहरूको भूमिका तथा अनुगमन व्यवस्थाको संक्षिप्त विवरण निम्नानुसार हुनेछ ः

समय तालिका	वडा तह	लैससास कार्यान्वयन समिति	लैससास शाखा	गाउँपालिका
				नीति, योजना र कार्यक्रम ढाँचा तथा प्रक्रियामा लैससास पक्ष

समय तालिका	वडा तह	लैससास कार्यान्वयन समिति	लैससास शाखा	गाउँपालिका
चौमासिक	समूहको सहभागितामा प्रगतिको अनुगमन/ सेवामा पहुँच, विभेदकारी उदाहरणहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनको खण्डीकृत तथ्याङ्कको व्यवस्थापन, स्वअनुगमन पद्धति	नियमित सुपरिवेक्षण, योजनाको आधारमा प्रगतिको लेखाजोखा, तीन परिवर्तन क्षेत्रका आधारमा अनुगमन	नियमित सुपरिवेक्षण, योजनाको आधारमा प्रगतिको लेखाजोखा, तीन परिवर्तन क्षेत्रका आधारमा अनुगमन	
चौमासिक	परिवर्तनका तीन क्षेत्रहरू (सेवा, आवाज तथा गति) मा जोड दिई प्रगतिको समीक्षा	स्थलगत अनुगमन, परिवर्तनका क्षेत्रहरूको खण्डीकृत तथ्याङ्कीय आधारमा समीक्षा	गाउँपालिकाका प्रगतिहरूको विश्लेषण, रणनीतिक परिवर्तनका लागि निर्णयकर्ताहरूलाई स्थिति चित्रण गराउन प्रगति तथा अनुभवहरूको समायोजन, परिवर्तनका तीन कार्यक्षेत्रहरूको आधारमा स्थिति चित्रण	
अर्ध वार्षिक	कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा वडा तहका क्रियाकलापहरूको सार्वजनिक सुनुवाइ	सार्वजनिक सुनुवाइ तथा परीक्षणमा सहभागिता, लैससाससम्बन्धी चौमासिक प्रतिवेदनको तयारी एवम् प्रस्तुति		
वार्षिक	लैङ्गिक तथा सामाजिक परीक्षण	सार्वजनिक सुनुवाइ तथा परीक्षणमा सहभागिता, लैससाससम्बन्धी चौमासिक प्रतिवेदनको तयारी एवम् प्रस्तुति		

आज्ञाले,

पवन कुमार प्याकुरेल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत